

Karpatská Ukrajina

60 let od vzniku i zániku jedné známkové země

Za posledních bezmála 150 let se na našem území¹⁾ vystřídala pěkná řádka známkových zemí. Některé zde působily dlouho a zabíraly ho celé či skoro celé, jiné trvaly jen krátce a z našeho území do nich spadal třeba jen cípek. Jenom jedna jediná z těchto známkových zemí však působila pouhopouhý den - přesněji řečeno o něco více než 24 hodin. Vznikla ve středu 15. března 1939 hodinu před polednem, kdy oficiálně začala platit její jediná známka, a zanikla hned v den následující, kdy v 16 hodin její pošta ukončila svou činnost /2/; za tuto krátkou dobu přijala k přepravě snad jen několik set dopisů.

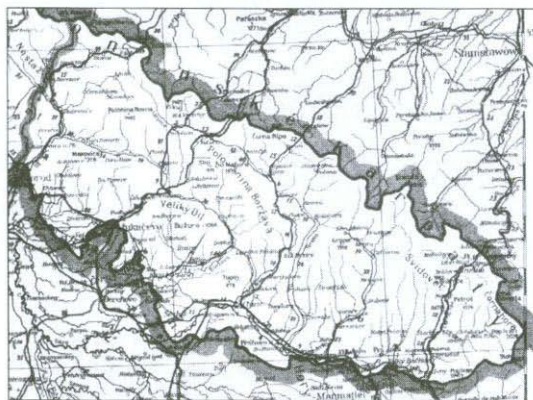
Se vznikem této známkové země byly spjaty veliké naděje, její zánik přinesl celému jednomu národu v zápětí trpké zklamání. Země Nikoly Suhaje loupežníka i chudičských židovských goletů v údolí, kraj hlubokých lesů a horských stepí - polonin, drsné a krásné přírody a zbídačeného lidu, nejvýchodnější kout okleštěného pomnichovského Československa - Karpatská Ukrajina.

Trocha historie

Území Karpatské Ukrajiny (v letech 1920 - 1938 označované jako Podkarpatská Rus) se rozkládalo východně od právě vzniklého Slovenského státu. Kdybychom měli více prostoru, mohli bychom se rozhovořit o historii tohoto na sklonku 30. let v podstatě ještě civilizací nepřilíhli dotčeného kusu země. Zdejší krajina byla od pradávna porostlá neprostupnými lesy, a proto po staletí jen řídko osídlená. První kolonizace se zde datuje teprve od 12. století, nejvýchodnější část země byla osídlena až ve stoletích 17. a 18. Skladba obyvatelstva se v průběhu doby vyvíjela, před šedesáti lety zde na 11 tisících čtverečních kilometrech žilo něco přes 550 tisíc obyvatel, převážně Rusínů, ale i Maďarů, Židů, Cikánů, Němců, Rumunů, Slováků a Čechů. Na území Karpatské Ukrajiny nebyl nikdy vytvořen samostatný stát, postupně spadalo do Kyjevské Rusi, maďarského království, rakouského císařství a po určitou dobu i do protihabsburského vévodství sedmihradského.

Jak bychom se mohli rozepsat o výbojích Jana Jiskry z Brandýsa, českého vojevůdce, jehož jednotky v polovině 15. století po několik let ovládaly východní Slovensko i části Podkarpatské Rusi, o působení Jana Ámose Komenského o dvě století později v nedalekém Šarišském Potoku, o zájmu Dobrovského, Palackého, Šafaříka, Havlíčka, Hurbana a dalších českých a slovenských obrozenců o Malorusy (jak nazývali Rusíny), o vztazích mezi českou, slovenskou a rusínskou inteligencí od konce 18. století, zpřetrhaných teprve 2. světovou válkou, o německé kolonizaci počínající ve 13. století i o kolonizaci české po roce 1848, přerušené rakousko-uherským vyrovnáním v roce 1867.

Kolik bychom si toho o této zajímavé a pro mnohé z nás takřka neznámé zemi, která byla po dvacet let součástí Československé republiky, ještě mohli říci! Ale spokojme se pro dnešek se stručným konstatováním, že po složitých peripetiích následujících po skončení 1. světové války a rozpadu Rakousko-Uherska byla Podkarpatská Rus saintgermainskou mírovou smlouvou v roce 1919 připojena k Československé republice s tím, že dostane určitý stupeň politické a kulturní autonomie a na jejím území budou respektována národnostní, jazyková a náboženská práva menšin bez rozdílů národnosti a rasy. Čeští po-

Obr. 1: Mapa Karpatské Ukrajiny (po zabrání jihozápadní části Maďarskem v roce 1938).

litici brali toto významné rozhodnutí velmi vážně a sám prezident republiky E. Beneš ještě v roce 1936 napsal, že „ČSR nepřipustí nikdy žádnou revisi a území to bude hájit krví a železem, bude-li toho třeba. O osudu Podkarpatské Rusi je rozhodnuto na celá staletí: území to patří podkarpatskému lidu a Československé republice.“ /1/

Přes rozhodnutí mírové konference však československá vláda s poskytnutím autonomie Podkarpatské Rusi otálela, jako důvod uváděla politickou a kulturní nezralost tamního slovanského obyvatelstva, které by se mohlo stát ještě více závislým na maďarské a židovské menšině.²⁾ /1/ Namísto toho se snažila povznést Podkarpatskou Rus politicky, hospodářsky i kulturně a připravit ji na autonomii postupnými kroky. Přichází sem pracovat a žít mnoho Čechů - úředníků, učitelů, policistů a dalších státních zaměstnanců.

1) Naším územím myslím v tomto článku předmnichovskou první Československou republiku.

2) Dalšími nezanedbatelnými a možná dokonce i hlavními důvody odkládání zavedení autonomie byly obavy vlády z tamních iredentistických promaďarských nálad i z narůstajícího komunistického vlivu, demagogicky těžícího z nesmírné bídě mezi obyvatelstvem Podkarpatské Rusi (ve volbách do poslanecké sněmovny v roce 1924 zde KSČ dostala bezmála 40 % hlasů).

ců³⁾ - některé prameny uvádějí jejich počet na 50 tisíc /2/.

O Podkarpatskou Rus se od počátku 30. let žive zajímali i čeští básníci a spisovatelé, zejména S.K. Neumann, I. Olbracht, V. Vančura a K. Čapek, jejichž díla tuto vzdálenou část republiky přibližovala českým čtenářům. Nádherná příroda i touha vyjádřit národní sepětí byly důvodem častých výletů jednotlivců i organizací z Čech na Podkarpatskou Rus; jeden takový nám připomíná modré příležitostné poštovní razítko Užhorod 1 - zájezd ČOS na Podk. Rus z 27. až 30.6. 1936.

Z realistických popisů v knihách českých spisovatelů, z tehdejších novin i dochovaných národopisných pohlednic a fotografií na nás však uprostřed krásné a drsné přírody zavane nesmírná a dnes už jen těžko představitelná bída, v níž žila značná část tamního obyvatelstva. Nevzdělanost a u naprosté většiny obyvatel dokonce přímo negramotnost, kulturní, sociální, hygienická a zdravotní zanedbanost (a z ní vyplývající vysoká úmrtnost novorozenců a dětí, rozšířená tuberkulóza a venerické choroby), masová nezaměstnanost, alkoholismus⁴⁾, hlad. Československá vláda sice na Podkarpatské Rusi zavedla rozsáhlé zdravotní programy, vyslala sem lékaře a zdravotnický personál, byl zřízen místní Červený kříž, snížila se dětská úmrtnost, byl kladen důraz na zvýšení zaměstnanosti, modernizaci zemědělství, ale tradiční a po generace trvající zaostalost se za relativně krátkou dobu první republiky odstranit nepodařilo.⁵⁾ Vláda kupříkladu financovala více než 90 % tamních škol, z nichž řadu dokonce nově postavila, vyslala sem české a slovenské učitele, rodiče však do nich děti často vůbec neposílali, ať pro nezáměr nebo prostě proto, že pro ně neměli ani šaty a boty.

Autonomie

Vážné kroky k zavedení autonomie na Podkarpatské Rusi byly podniknuty až v roce 1937, kdy byl čs. parlamentem přijat zákon upravující postavení podkarpatorského guvernéra. Hned v následujícím roce však byla ČSR mnichovskou dohodou (29.9. 1938) okleštěna o 30 % svého území (41,5 tisíce km²) a přišla o třetinu svých obyvatel (4,9 milionu); v důsledku tzv. vídeňské arbitráže z listopadu 1938 byla Maďarsku odstoupena i značná část Podkarpatské Rusi s nejdůležitějšími městy Užhorodem a Mukačevem.

19. listopadu 1938 byl Národním shromážděním ČSR přijat zákon o autonomii Slovenska a Podkarpatské Rusi a přijat i nový oficiální název státu - Československo. Do čela autonomní vlády Podkarpatské Rusi byl č.-s. vládou jmenován msgr. Augustin Vološin, řeckokatolický kněz, ředitel učitelského ústavu v Užhorodě a bývalý poslanec Národního shromáždění (1925 - 29). Hlavním městem zbývajících autonomního úze-

Obr. 2: Otisk razítka Užhorod 1 - zájezd ČOS na Podk. Rus z 27.6. 1936.

mí Podkarpatské Rusi, nyní přejmenovaného na Karpatskou Ukrajinu, se stalo okresní město Chust.

V únoru 1939 proběhly volby do sněmu Karpatské Ukrajiny, který se měl sejít 2. března 1939. K této události bylo ministerstvem dopravy Č-SR připraveno vydání poštovní známky v nominální hodnotě 3 K s vyobrazením kostelíku v Jasině. Zasedání sněmu však bylo odloženo na 21.3. 1939.

14. března 1939 se od Č-SR odtrhlo autonomní Slovensko a byl vyhlášen Slovenský stát; následující den byl obsazen zbytek Čech a Moravy německým vojskem a vyhlášen protektorát Čechy a Morava; Č-SR tak de iure i de facto⁶⁾ přestala existovat. V důsledku těchto událostí předseda vlády Karpatské Ukrajiny neprodleně svolal do Chustu na 15.3. v 15 hodin zasedání sněmu. „Během jednání byl doručen Vološinovi telegram z pověření ministra zahraničních věcí Maďarska Csákyho s ultimativním požadavkem, že musí celý zbytek území předat bez boje postupující maďarské armádě. Maďarské vojsko bez vyčkání na odpověď ultimáta obsazuje území a během dalších tří dnů svoje dílo dokončuje.“ /2/

Československá republika i její nejvýchodnější část - Podkarpatská Rus, kterou ještě v roce 1936 chtěl prezident hájit krví a železem, byla vydána bez boje. I když ne tak úplně. Bojovalo se ve Frýdku-Místku a úplně poslední výstřely na její obranu padly 18.3. 1939, při ústupu vojenských jednotek generála Prchaly z Karpatské Ukrajiny do Rumunska.

Známka a její vznik ...

U příležitosti otevření slovenského sněmu 18. ledna 1939 byla vydána známka zhotovená jednoduchým přetiskem na československé výplatní známce s námětem Bratislavy. K zasedání sněmu Karpatské Ukrajiny 2. března 1939 však byla dokonce připravena známka nová, byť s využitím rytiny známky o jednáct let starší - hodnoty 60 h Jubilejní 1928, Pof. č. 236, s vyobrazením zvonice a kostela Nanebevzetí P. Marie v Jasině. Ne každý si asi dovede představit, jak vlastně taková nová známka s částí obrazu známky jiné vlastně vzniká.

Z původní rytiny známky Pof. 236, provedené rytcem Karlem Seizingerem (negativně) v ocelové destičce, následně vytvrzené zakalením, byla otisknutím⁷⁾ do ocelového válečku zhotovena moleta, na níž jsou všechny body a čáry původní rytiny vystouplé

3) Mezi nimi samozřejmě i poštovních zaměstnanců.

4) A z něho vyplývající antisemitismus - majiteli mnoha krámků a náleven na podkarpatorském venkově byli Židé, kteří se jako údajní šířitelé alkoholismu často stávali terčem protizidovských nálad.

5) Prezident Masaryk k tomu už ve svém novoročním projevu 1.1. 1922 řekl: „Za tři léta nelze dohonit, co zanedbaly věky.“

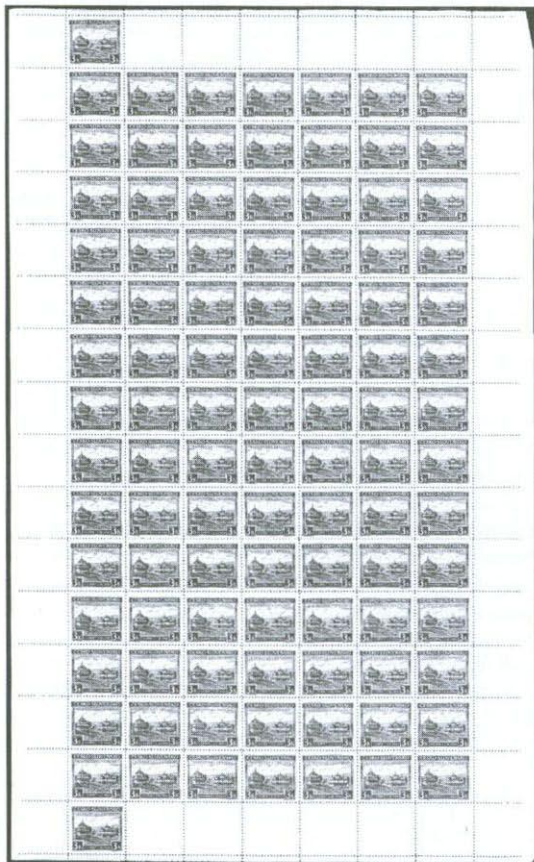
6) Ztn. po právní stránce i ve skutečnosti.

7) Běžně používaný výraz „otisk“ není v tomto případě přesný, protože jde vlastně o vtačování.

Obr. 3: Postup změny obrazu známky 60 h Jasiňa 1928 na 3 K Sněm Karpatské Ukrajiny 1939 (počítačová montáž).

a v pozitivní podobě. Na této moletě pak byly odbroušením odstraněny všechny části obrazu, které neměly být použity pro novou známku (horní část s názvem státu a vyběhajícími bobulkami lipových květů na okrajích, dolní část s hodnotovými štítky, letopočty a lipovými květy po stranách, dále plošky ve šrafovaní oblohy v místech budoucího ukrajinského nápisu Karpatská Ukrajina a konečně nápis Jasiňa v pravém horním rohu obrazu známky). Upravená moleta byla vytvrzena zakalením a otištěna⁷⁾ do další ocelové destičky. Zde k tomuto nyní opět negativnímu obrazu rytec Seizinger doryl v horní části nový název státu na šrafovaném pozadí, v dolní části hodnotové štítky a text mezi nimi (uprostřed se smrkovou větvíčkou a šiškou) rovněž na šrafovaném pozadí, na obloze nápis Karpatská Ukrajina (ukrajinsky) a linky oblohy v místě odstraněného nápisu Jasiňa. Nová rytecká destička

Obr. 4: Přepážkový arch známky 3 K Sněm Karpatské Ukrajiny 1939, s DČ 1.

byla vytvrzena zakalením a už popsaným způsobem z ní byla zhotovena moleta, která po zakalení byla otisknuta⁷⁾ vždy stokrát do každé ze dvou stejných ocelových (tiskových) desek. Poté byly obě desky ohnuty tak, aby společně tvořily válec, a v této podobě byly zakaleny. Aby se dosáhlo požadovaných vlastností desek (zejména přesného rozměru a upnutí v tiskovém stroji Stickney), byly v této technologické fázi takzvaně natahovány, přičemž docházelo k jejich roztažení na délku. Proto má jinak v zásadě stejný původní obraz obou známek u známky 3 K o něco vyšší rozměr, než je tomu u známky 60 h, která byla tištěna z desky ploché (rozdíl činí zhruba 1 mm).

Každá z obou tiskových desek obsahuje 16 řad po 7 polích, přičemž v první a poslední řadě je vždy jen po jedné známce a ostatní pole těchto řad jsou prázdná - na PA nepotištěná (s výjimkou posledního pole poslední řady, na němž je vytištěno deskové číslo 1, resp. 1A). Na přepážkovém archu je tedy 100 známek a 12 nepotištěných kuponů (z toho na jenom kuponu je vytištěno DČ).

Známka byla vytištěna rotačním ocelotiskem ve státní tiskárně v Praze na tiskovém stroji (lisu) Stickney, v nákladu 900 tisíc kusů (9.000 PA). Má modrou barvu, její papír je nažloutlý, zoubkování řádkové o rozměru 12½, lep nažloutlý s vodorovnými pruhy.

Známka byla určena k vyplácení zásilek odeslaných z Karpatské Ukrajiny ve vnitřním styku (v rámci Č-SR) i do zahraničí. Její nominální hodnota odpovídala sazbě za doporučený dopis do váhy 20 gramů, odeslaný ve vnitřním styku. V době zasedání sněmu měly být listovní zásilky podané v Chustu razítkovány příležitostným poštovním razítkem v červené barvě.

... obraz ...

Známka 3 K, přes živý zájem, který vzbudilo její vydání, je ze studijního hlediska nyní už po dlouhou dobu spíše na okraji zájmu sběratelů. Dosavadní filatelistická literatura u ní neuvádí žádnou možnost specializovaného sbírání, resp. přímo tvrdí, že „přes vysoký náklad 900 tisíc kusů známky nevykazují kromě velmi malých barevných odstínů jiné odchylky“ /2/. Nyní si ukážeme,

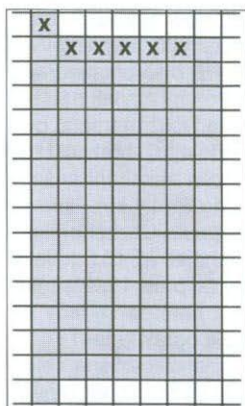
že to není tak docela pravda. V jejím obrazu totiž v celém nákladu existuje pravidelně se opakující odchylka, která přes dlouhou dobu od vydání známky a značnou pozornost (zejména zpočátku) jí věnovanou nebyla doposud popsána. Jedná se o bod, resp. čárku, ve většině případů poměrně výrazný, ležící v horní části jejího levého ozdobného okraje, mezi třetím a čtvrtým lístkem shora. Vzhled tohoto bodu i jeho umístění přitom mohou vzbuzovat dojem, že jde o přirozenou součást obrazu známky, nacházející se už na původní rytině (a proto také

Obr. 5: Rozměřovací bod v obrazu známky a stejné místo bez tohoto bodu.

nejspíš po tak dlouhou dobu unikal pozornosti sběratelů). Tomuto dojmu však odporuje skutečnost, že se tento bod nachází jen na 94 známkových polích obou přepážkových archů, zatímco na 6 známkových polích chybí. Při prohlídce původní rytecké destičky, uložené v Poštovním muzeu v Praze, jsem zjistil, že rytina na uvedeném místě žádný odpovídající vryp neobsahuje a že toto místo neneso ani žádné známky poškození či oprav.

Nyní je na místě položit si otázku - co je to za bod a jak se v obrazech některých ZP ocitl? To nám ukáže přiblížení jedné, z našeho hlediska mimořádně zajímavé technologické fáze výroby známky - přenášení obrazů známek z molety na tiskovou desku. Při něm byla na TD ocelovým odměřovadlem vytvořena síť bodů (v místě každého budoucího známkového pole jeden, umístěný v tomto případě v horní části levého okraje budoucí známky), podle nichž potom bylo orientováno umístění molety při jejím otiskování⁷⁾ na TD. Poté byly jednotlivé body sítě zvýrazněny - pracovník tiskárny vzal důlčik a fuknutím na každý z nich tento bod v desce prohloubil. V důsledku tohoto postupu je

Obr. 6: Schéma přepážkového archu s vyznačením známkových polí, na nichž se nenachází rozměrovací bod.

každý bod proveden jinak - některé mají tvar okrouhlý, jiné mají tvar čárky, různá je i jejich velikost - od výrazných (těch je většina) až po téměř nepatrné (např. na 1. poli 7. řady u PA 1, kde téměř splývá s levou linkou). Zajímavé pro nás je, že toto zvýraznění rozměrovacích bodů bylo provedeno pouze na 94 známkových polích každé desky, zatímco na 6 ZP (a dále na všech polích kuponových) provedeno nebylo; u obou desek se přitom jedná o stejná pole. Přesně řečeno na PA 1 i na PA 1A se uvedený bod (resp. čárka) nenachází na ZP 1 (první a jediná známka 1. řady) a na ZP 3. až 7. (s výjimkou první a poslední všechny

známky druhé řady); na všech ostatních ZP obou PA se tento bod, resp. čárka nachází.

Tyto do tiskové desky provedené body (sloužící k rozměrování při umísťování jednotlivých otisků⁷⁾ molety se při tisku samozřejmě projevují jako jakákoliv jiná prohloubená část desky - tedy naplní se barvou, která silným přtlakem stroje přilne na potiskovaný papír. A protože zmíněné body leží v obraze známky, jeví se jako jeho součást.

Obr. 7: Různé tvary a umístění rozměrovacího bodu (zvýrazněno počítačem).

Protože body vůči moletovaným známkovým polím neležely na TD vždy přesně stejně, je i jejich poloha na jednotlivých známkách vůči jejich obrazu různá - někdy leží až na okrajové lince, jindy v mezeře mezi první a druhou linkou, různá je i výška jejich umístění.

Skutečnost, že se tyto body vyskytují jen na některých ZP PA a na jiných nikoliv, nám umožňuje zařadit tuto známku do sbírky ve dvou variantách - s bodem a bez bodu, popř. i ve dvoupáse s jednou známkou s bodem a druhou bez bodu. Umístění známek bez bodu ve dvou horních vodorovných řadách PA nám umožňuje získat známku s horním kuponem bez bodu (je jich v každém PA pět) a s bodem (je v každém PA jediná); samozřejmě i ve vodorovné dvoupáse s horními kuponu, s jednou známkou s bodem a druhou bez bodu.⁸⁾

Mimo uvedenou pravidelně se opakující odchylku se na známkách vyskytují i vady nahodilé, z nichž některé jsou natolik výrazné, že jimi jistě lze zpestřit specializovanou sbírku. Jde zejména o různé tečky či čárky vytištěné v barvě známky a ležící v jednotlivých (bílých) písmenech nápisů, ale třeba i o dvojitý prostřední kříž na střeše kostelíka, či naopak o různé drobné nedotisky v mracích na obloze či ve šrafování staveb.

... distribuce ...

Zprávy o chystaném vydání známky vzbudily mezi filatelisty ihned značnou pozornost. Po zkušenostech se známkou Otevření slovenského sněmu, vydanou v lednu, která byla prodávána pouze na Slovensku

8) Zajímavá je i sama klasifikace popsaného bodu. Nepochybně se jedná o rozměrovací bod, tedy úmyslně provedenou součást postupu výroby tiskové desky, který byl na této desce proveden dokonce dříve než sám obraz deskového pole. Podíváme-li se však na definici typu, jak ji uvádí dosavadní filatelistická literatura /5/, s překvapením zjistíme, že jí náš bod vyhovuje! Posuďte sami: „Typ - podstatný, pravidelně se opakující rozdíl v kresbě známky, aršiku či přepážkového listu téhož druhu a téže hodnoty, vzniklý v průběhu zhotovení tiskové formy nebo jejich soustavy jako přirozený důsledek zvolené tiskové techniky nebo zvoleného pracovního postupu ...“. Tím rozhodně nenavrhuji, aby byl náš čerstvě objevený bod prohlášen typem, ale uvědomíme-li si, že je součástí obrazu známky (neleží na okraji známky nebo PA, nebo v místě perforace mezi jednotlivými ZP), u jednotlivých ZP má různý tvar i různé umístění (byť rozdíly nejsou příliš velké), nevyskytuje se na všech ZP obou TD (přesně řečeno na každé z nich se vyskytuje na 94 ZP a na 6 ZP chybí) a navíc je viditelný i obyčejnou lupou - pak by takováto odchylka v obraze známky neměla ujít pozornosti specializovaných sběratelů. Ostatně, obdobné výrazné rozměrovací body, tvořící zdánlivě součást obrazu známky, se mohou jako přirozený důsledek výrobního postupu vyskytovat i na dalších známkách tištěných Stickneyovou rotačkou, až doposud mnohdy považovaných ze studijního hlediska za nepříliš přitažlivé; i jim by tedy badatelé měli věnovat patřičnou pozornost.

TRIBUNA FILATELISTŮ

Předplácejte se: na celý rok K 20/10, na půl roku K 10/20, Praha 1, Národní třída číslo 11.

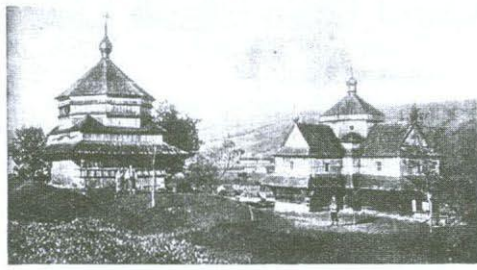
NEZÁVISLÝ ČTRNACTIDENÍK ČESKO-SLOVENSKÝCH SBĚRATELŮ

Číslo 5. (Ročník XIX.) V Praze 11. března 1939. Jednotlivé číslo 1 K.

Karpatská Ukrajina

Četveřicet pět již v minulém čísle několik zpráv o první známce Karpatské Ukrajiny, a ty dnes doplňujeme dalšími.

Nepříjemně byl ovšem rodu svým čtenářům uloženo přečísti vše, čemuž bylo v roce 1939 zhotovena celá hodnota 60 h.

Těže Seitzingerova rytina je nyní vřelou lidem pro památku známka Karpatské Ukrajiny, které si ni provedl jen některé zvláštní testací a hodnostní zámky a ne slyšící správy chyb a nepřesností, které vznikají při písemnosti. O známce bylo v tisku uvěřitelně množství protichůdných zpráv a to učinily v první řadě filatelisty, kteří čerpali svoje informace z deníkuho tisku.

Věskové tyto zprávy jsou shrnuty v posolném čísle do jedné stránce: Známkou budou prodávány také v Praze u filat. přepážky, aršíky vydány u budou.

Obr. 8: Titulní strana časopisu Tribuna filatelistů z roku 1939, v němž bylo oznámeno připravované vydání první známky Karpatské Ukrajiny.

a její vydání provázela rozsáhlá (nakonec však značně nezdařená) spekulace obchodníků i filatelistů, uvítali sběratelé možnost subskripcie, vyhlášenou poštovním resortem ministerstva hospodářských správ Karpatské Ukrajiny. První zprávy o vydání známky hovořily i o vydání aršíku v ceně 6 K; později se však ukázalo, že vydavatel měl na mysli pamětní list s nalepenou známkou a otiskem příležitostného razítka. Denní tisk i filatelistické časopisy uváděly, že objednávky známek přijímá výhradně poštovní úřad v Chustu, kterému je třeba předem poukázat příslušný obnos. Náklad známek měl být podle těchto zpráv omezený. Později bylo rozhodnuto, že známku bude prodávat i filatelistická přepážka pošty Praha 1, která bude rovněž vyřizovat předem zaplacené písemné objednávky. Mezi tím však už mnoho sběratelů odeslalo objednávky i peníze do Chustu, odkud však v důsledku obsazení Karpatské Ukrajiny maďarskou armádou žádné známky ani peníze zpět neobdrželi.

Známeček byl na pražské filatelistické přepážce, přes všechna předchozí varování o omezeném nákladu, nakonec dostatek. Nebyly zde však v prodeji původně oznámené pamětní listy, které distribuovala pouze pošta v Chustu. Známky byly v Praze prodávány přirozeně pouze neupotřebené a vzhledem k tomu, že jimi bylo možno frankovat jen na Karpatské Ukrajině, nebyly zde ani razítkovány z ochoty.

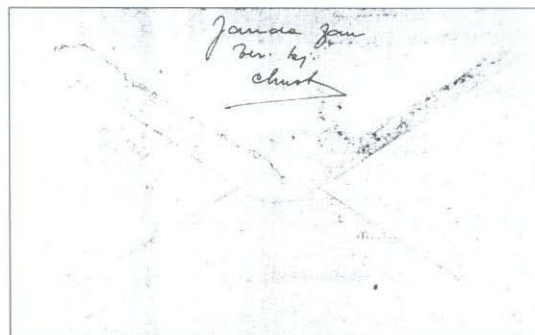
Filatelistické časopisy věnovaly po řadu měsíců pozornost otázce, jak by sběratelé a obchodníci mohli dostat zpět své peníze zaplacené na subskripci známek do Chustu. Už počátkem dubna 1939 jim bylo doporučeno, aby se obrátili na ministerstvo dopravy v Praze, které by mělo jejich ztráty odškodnit. Ministerstvo bezmála dva roky bezvýsledně jednalo s maďarskou poštovní správou a až v lednu 1941 začala proktorátní poštovní poukázková ústředna části subskribentů poukazovat reklamované obnosy; poslední z nich se svých peněz dočkali až o dva roky později.

... první den prodeje ...

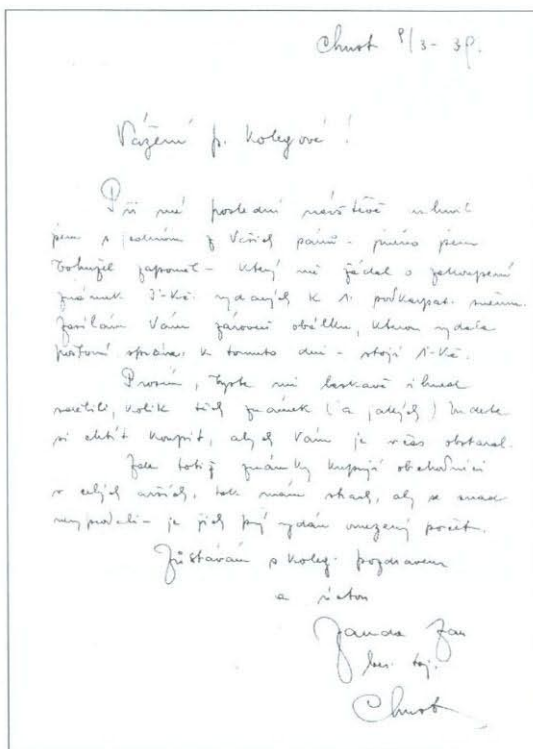
Podle filatelistické literatury /2, 4, 6/ bylo už 1. března dodáno z Prahy do Chustu 2.000 přepážkových archů známek a dalších 1.000 PA bylo přiojednáno (byly dodány ještě před 15. březnem); zbytek nákladu (6.000 PA) zůstal v Praze. Podle týchž pramenů byla v Chustu známka dána do prodeje 15. března 1939 v 11 hodin dopoledne, tedy v den zasedání sněmu. Po oznámení této skutečnosti do Prahy byl i zde v stejný den zahájen její prodej (podle Českého filatelisty 6/39/102 však byl prodej zahájen až 16.3.). Jaksi automaticky se tedy má za to, že před 15. březnem 1939 známka v prodeji nebyla a nemůže se tedy ani objevit na celistvosti. Je tomu ale opravdu tak?

Před časem mi jako znalci byla předložena celistvost, sestávající z obálky prošlé poštou a vloženého sdělení, naznačující, že známka (byť ojedinele) mohla být v prodeji i dříve. Dopis napsal a odeslal Jan Janda, berní tajemník v Chustu (jak je uvedeno ve sdělení i na zadní straně obálky, bezpochyby jeden z mnoha českých úředníků působících na Karpatské Ukrajině. Na obálce je adresa *Tit. P. referentům Berniho úřadu (Olomouc - město), Olomouc*, a text dopisu zní: „*Chust 9/3 - 39. Vážení p. kolegové! Při mé poslední návštěvě mluvil jsem s jedním z Vašich pánů - jméno jsem bohužel zapoměl - který mě žádal o zakoupení známek 3.- Kč vydaných k 1. podkarpat. Sněmu. Zaslilám Vám zároveň obálku, kterou vydala poštovní správa, k tomuto dni - stojí 1.- Kč. Prosim, abyste mi laskavě ihned sdělili, kolik těch známek (a jakých) budete si chtít koupit, abych Vám je včas obstaral. Zde totiž známky kupují obchodníci v celých arších, tak mám strach, aby se snad nevyprodali - je jich prý vydán omezený počet. Zůstávám s koleg. pozdravem a úctou. Janda Jan, ber. taj., Chust“.*

Dopis byl odeslán v obálce s modrým pamětním přitiskem s pohledem na jasiňský kostelík a dvojjazyčným textem „Zasedání prvního sněmu Karpatské Ukrajiny“. To nejzajímavější jsem si však nechal na konec - na obálce je vylepena známka 1 Kč T.G. Masaryk 1935, znehodnocená otiskem denního razítka v černé barvě, s dvojjazyčným názvem Chust, datem 9.3. 39 - 12 a rozlišovacím písmenem g, vedle níž je nalepena nová, v té době ještě nevydaná známka 3 K. Otisk razítka je přitom proveden tak, že tuto vedle nalepenou známku zasahuje vpravo dole zhruba přes 5 zoubků. Tříkorunová známka očividně není součástí frankatury (výplatné za obyčejný dopis do váhy 20 g činilo 1 K a bylo uhrazeno

Obr. 9: Přední a zadní strana obálky dopisu J. Jandy z Chustu z 9.3. 1939 a dále sdělení v něm zasláné.

jednokorunovou výplatní známkou) a poštovní úředník ji otiskem razítka ani nechtěl zasáhnout; prostě byla nalepena vedle a orazítkována náhodou.

Jak se to stalo se dnes můžeme samozřejmě už jenom dohadovat. Byly snad známky v Chustu v prodeji už přede dnem vydání? Tomu by nasvědčovala poznámka v dopise, že *obchodníci zde známky kupují v celých arších*. Pisatel výslovně použil přítomného času a dopis je přitom datován 9.3., tedy 6 dnů před vydáním známky. Na druhé straně, kdyby tomu tak bylo, jistě by se to neutajilo a tehdejší filatelistické časopisy, o známce podrobně referující, by o tom přinesly zprávu. Spíše se tedy zdá, že výrazem *obchodníci kupují* pan Janda nepřesně popsal skutečnost, že obchodníci platí subskripci, přičemž známky obdrží až po jejich vydání.

Nebo byla známka 3 K pro zvýšení jeho přitažlivosti (a ceny) na dopis dolepena dodatečně, různkem přes razítko, které na ni bylo posléze domalováno či jinak doplněno? Tato možnost očividně napadla už někoho, kdo dopis zkoumal v minulosti - je totiž zřejmé, že známka byla z obálky sejmuta, aby mohlo být prozkoumáno místo pod ní, a opět na ni přilepena (a to všechno nepřiliš šetrně a přesně, takže stopy tohoto zásahu jsou na obálce dobře patrné).⁹⁾

Podrobil jsem proto obálku i známku důkladné prohlídce a mohu konstatovat, že část otisku razítka na známce se shoduje a doplňuje s otiskem razítka na obálce, a to jak průměrem kružnice a její tloušťkou, tak i razítkovou barvou, dále že část otisku na známce není domalovaná ani jinak náhradně provedená,

ale že se jedná o skutečný otisk části kovového razítka. Při prohlídce obálky jsem zjistil, že otisk razítka na povrchu obálky je přerušen v místě, kde byla nalepena známka 3 K a že délka tohoto přerušení odpovídá délce otisku razítka na této známce. Papír obálky přitom v místě přerušení otisku razítka (tedy pod původně nalepenou známkou 3 K) nenese žádné stopy po odstranění příslušné části otisku tohoto razítka.

Co z toho vyplývá? Zdá se, že na popsanou obálku byla známka 3 K skutečně nalepena už 9.3. 1939, tedy 6 dnů před svým oficiálním vydáním. Jak k tomu mohlo dojít? Nejpravděpodobnější se zdá, že pan Janda chtěl svým olomouckým kolegům co nejlépe vyhovět a tak jim pečlivě zjistil okolnosti prodeje známky, vypsál je v dopise, ten zalepil a po cestě na oběd odnesl na poštu. Na poště se na získané informace pro jistotu ještě jednou vpytl, a když už na to přišla řeč, slovo dalo slovo a jednu známku na ukázkou nakonec nějakým způsobem získal. Nezapomínejme, že to byl Čech, stejně jako naprostá většina státních zaměstnanců na tehdejší Karpatské Ukrajině, nepochybně tedy stejně jako poštovní úředníci v Chustu. Byl čtvrtek, podle údaje na poštovním razítku poledne, chvíle klidu v jinak nervózní a čím dál otevřeněji nepřátelské a pro české úředníky hlavně krajně nejisté

9) Uvedená manipulace pak dále snížila hodnověrnost celistvosti v očích jejích majitelů, takže podle zpráv, které se mi o současném osudu celistvosti podařilo zjistit, byla nakonec jako pravděpodobný padělek prodána za babku do zahraničí.

Obr. 10: Ukázka pamětních listů a obálek s přitisky, s nalepenou známkou 3 K; vpravo jsou desky, v nichž byl účastníkům sněmu předán devítiblok známek.

době, kdy nikdo nevěděl, co přinese zítřek či dokonce nejbližší hodiny. Můžeme se divit, že český úředník prodal jinému českému úředníku (a možná dokonce svému příteli) jednu třikorunovou známku, kterou už na poště skladují devět dní, k jejímuž prodeji je dávno všechno nachystáno¹⁰⁾ a zahájen bude podle všeho stejně co nevidět?¹¹⁾

Pan Janda kvůli nečekaně získané známce zalepený dopis neotvíral, prostě ji nalepil na obálku, poštovní úředník máchl razítkem, to dopadlo přes vedle nalepenou známku s prezidentem Masarykem, a nejspíš si ani nevšiml, že přitom razítkem lízl i růžek známky vedlejší. Jak na zprávu pana Jandy reagovali adresáti dopisu v Olomouci, nevíme, a není to pro nás ani důležité. Žádní pečliví filatelisté to asi nebyli, protože tuhle už na první pohled neobvyklou obálku s nápadným přitiskem v levé části ledabyle otevřeli prstem, o čemž svědčí šikmo roztržená horní chlopeč na její zadní straně. Vlastní dopis pak po přečtení zůstal vložěn v obálce a přečkal s ní do dnešních dnů.

Nic z toho, co jsme si o možných okolnostech vzniku uvedené obálky právě řekli, samozřejmě nevíme jistě, jde o pouhou hypotézu. Sama obálka, i pokud je pravá, pak není bůhví jak cennou raritou, třikorunová známka na ní nebyla součástí frankatury a nejde tedy o její předčasné poštovní použití. Zajímavé je na ní

především zjištění, že známka 3 K (byť třeba ojedinele) se do rukou veřejnosti mohla dostat i dříve, než je v dosavadní literatuře uváděno.¹²⁾

... pamětní listy a suvenýry ...

Ze zjevných komerčních důvodů byla poštou a soukromými osobami zhotovena řada suvenýrů - zejména kartiček, listů papíru a obálek s různými přitisky, s nalepenou známkou 3 K a otiskem příležitostného razítka. Zhotovení těchto pamětních listů připravoval poštovní resort ministerstva hospodářských správ Karpaté Ukrajiny od samého počátku (v původním oznámení o vydání známky je dokonce nesprávně označil jako aršíky) a skutečnost, že měly být prodávány za dvojnásobek nominální ceny známky na nich vylepené výmluvně vypovídá o důvodech jejich vzniku. K úmyslu pošty vydělat takto na sběratelích a dalších zájemcích se ihned připojili další podnikavci, takže obdobných pamětních listů a dalších suvenýrů (včetně obálek) s různými přitisky nakonec vznikla celá řada. Literatura /2/ popisuje sedm různých druhů (snad připravených poštou) s výslovnou poznámkou o možném výskytu dalších, vyrobených komerčně. Po 16.3. 1939 bylo soukromými osobami dopraveno větší množství těchto pamětních listů a suvenýrů z Chustu do protektorátu a zde uvedeno na trh.

10) Zajímavou shodou je skutečnost, že dopis pana Jandy byl odeslán 9.3., tedy v jeden ze dnů, na které bylo postupně odloženo zasedání sněmu z původního data 2.3. 1939.

11) Část přepážkových archů v té době už byla na poště roztrhána a známky z nich byly lepeny na chystané a předem oznámené pamětní listy a na obálky doporučených dopisů pro objednávky v subskripci, jejichž příprava trvala již několik dní (razítkovány však byly nejspíš až 15.3.).

12) Podle některých tvrzení, které jsem však prozatím neměl možnost ověřit, byla známka před datem vydání údajně i v rukou filatelistů; konkrétně známý sběratel Viktor Indra z Horky u Olomouce jí prý už před 15.3. 1939 frankoval svou korespondenci (a to i do ciziny), odesílanou z místa bydliště, a to přesto, že známka nebyla dosud vydána a navíc jí bylo možno použít pouze na území Karpaté Ukrajiny.

Pro účastníky zasedání sněmu byly připraveny zvláštní kartonové desky v modré barvě, formátu o něco menšího než A4, na první straně se zlatým tiskem (v ukrajinštině) „1.sněm - 2.III.1939 / Ministerstvo hospodářských správ Karpatské Ukrajiny“, v nichž byl na vloženém modrém kartonovém listu dvěma filatelistickými nálepkami vlepen devítiblok neupotřebných známek 3 K.

... poštovní použití ...

O tom, zda známka 3 K byla vůbec poštovně použita a zda ji považovat za úředně vydanou, panovaly u nás po 15. březnu 1939 značné pochyby. V následujících dnech se sice v Praze objevilo velké množství obálek doporučených dopisů s nalepenou známkou 3 K a otiskem příležitostného razítka, ty však byly přivezeny osobami, které po 16. březnu přijely z Chustu. I když ve dnech 23. a 24.3. 1939 byly do protektorátu dopraveny poštou z Maďarska dopisy odeslané původně z Chustu, nebylo vyloučeno, že byly orazítkovány ve skutečnosti dodatečně, po vyklizení tamní pošty.

Tribuna filatelistů ve svém čísle z 8.4. 1939 dokonce vyzvala své čtenáře na Karpatské Ukrajině (v té době už Maďary nazvané Karpatská země), aby jí sdělili podrobnosti, kdy a zda vůbec známka vyšla, zda sloužila k frankování a kdy prakticky skončila její platnost.

Už o čtrnáct dní později, v následujícím čísle, však přináší informace úředníků, kteří 15.3. pobývali v Chustu, z nichž vyplývá, že prodej známek byl zahájen téhož dne v 11 hodin, a to na základě písemného dekretu předsedy vlády Karpatské Ukrajiny Vološina. Během dopoledne bylo v na poště podáno 1.500 až 1.800 doporučených dopisů, které však zůstaly nevypraveny, protože jediný spoj se západem, vojenská autokolona Chust - Prešov, již nejela. Následujícího dne byl Chust obsazen maďarskou armádou. Zásoby známek i peníze na chustské poště převzaly na potvrzení maďarské úřady. První závěr maďarské pošty byl vypraven 18.3. ráno do Berehova a byly v něm i doporučené zásilky.

Situace při obsazování chustské pošty byla nejspíš značně dramatická; jak 15.4. 1939 informoval Národní sběratel 7/39/122, zahynul při něm český poštovní úředník Pišek. Časopis současně přinesl svědectví přímého účastníka chustských událostí, pana Oty J. Brikciuse, které vysvětluje, jak se to s dopisy z Chustu skutečně mělo. „Zásilek, ať již obyčejných nebo doporučených, bylo vypraveno nepatrné množství. Kdo si vše včas osobně vyzvedl, zachránil tak hodnoty filatelistické ceny. Sám jsem zachránil asi 400 doporučených dopisů, velké množství pamětních archů, obálek, korespondenčních lístků a jiných upomínek. K vývozu doporučených dopisů a lístků musel jsem si opatřit povolení od velícího podplukovníka maďarské okupační armády.“ Dále pan Brikcius uvádí, že maďarští vojáci na poště zabavili veškeré známky a připravené cenné zásilky, obsahující známky pro jednotlivé subskribenty, s tím, že budou spáleny.

Obdobně referoval Český filatelista 7/39/110 z 8.4. 1939, který uvedl, že bylo vypraveno pouhých asi 50 doporučených dopisů.

Poštovní úřad Chust dostal původně celkem tři příležitostná razítka, z nich dvě s pevným datem (2.3. 1939, s rozlišovacími písmeny a, b) a jedno s datem nastavitelným, bez rozlišovacího písmene. Toto třetí razítko, s nastavitelným datem 15.3. 39 a časovým označením 15 hodin (den a hodina zahájení zasedání sněmu), použité k razítkování obyčejných i doporučených dopisů, se při vyklizování pošty v Chustu ztratilo.

Obr. 11: Svislá krajová dvou-pásková známka 3 K s otiskem červeného příležitostného razítka s datem 2.3. 39 - 10 a rozlišovacím písmenem b.

Vedle dopisů jím bylo orazítkováno i značné množství pamětních listů a obálek s nalepenými známkami 3 K, bez adres, z nichž část měla přitisk s obrázkem jasiňského kostelíku u zvětšeným vyobrazením nové známky a textem (vyskytují se i s nalepenou R-nálepkou pošty Chust).

Kolik doporučených dopisů bylo z Chustu skutečně vypraveno, lze dnes už jenom odhadovat. Rozdíl mezi údaji uváděnými některými prameny /2, 4/, hovořícími asi o 2000 známek použitých k poštovní přepravě, a mezi údajem Českého filatelisty, uvádějícím pouhých padesát dopisů, je propastný. Osobně si myslím, že naprostá většina z dochovaných obálek poštou neprošla, ať už z důvodu zastavení přepravy nebo proto, že byly orazítkovány z ochoty či možná dokonce i dodatečně. Utvrzuje mě v tom zkušenost z bývalého Pofisu, kde jsem někdy v polovině osmdesátých let měl možnost vidět stokusový balíček takovýchto obálek s nalepenou známkou, orazítkovanou příležitostným razítkem, bez adres, s R-nálepkami pošty Chust s čísly přesně po sobě jdoucími (balíček tehdy Pofisu nabídl k prodeji jeden obchodník z burzy). Vedle každé známky byla otištěna černá značka Vyrovyj.¹³⁾

Většina z těch pouhých několika mně známých dopisů, o nichž se domnívám, že byly skutečně přepraveny poštou do protektorátu, se vyznačuje těmito společnými znaky: jedná se o obálku bez přitisku, s R-nálepkou velmi nízkého čísla (obvykle zhruba do 100), šikmo nalepenou (v podstatě ledabylým způsobem, někdy i dokonce poškozenou), známka je nale-

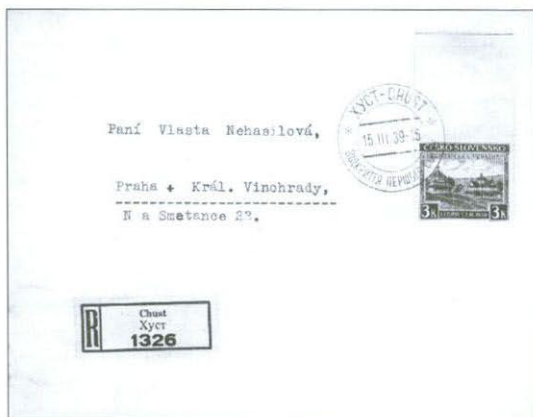
13) Příjmení obchodníka se známkami původem z Podkarpatské Rusi, později působícího v Praze, o němž /2/ uvádí, že „z Chustu do Prahy přivezl v kufru menší část R-dopisů, které však neprošly poštovním provozem“ - ostatně podobně jako už zmíněný pan Brikcius a nepochybně i další.

Obr. 12: Přední a zadní strana doporučeného dopisu skutečně přepraveného poštou do protektorátu, s R-nálepkou č. 63 a otiskem razítka pražské dodací pošty z 23.III.39 na zadní straně.

pena hodně u okraje obálky či dokonce v samém jejím rohu, otisk razítka není ideální - je proveden slabě, část obvodových kružnic či linek ohraničujících datový můstek bývá nedotížena (podobně vypadají otisky razítek na některých pamětních listech), razítko leckdy zasahuje jen malou část známky, na přední či zadní straně obálky je otisk razítka dodací pošty odpovídající adrese na obálce, s datem 23. nebo 24.3. 1939. Do této skupiny podle mého názoru patří oba dopisy vyobrazené v Českém filatelistovi 7/39/110 z 8.4. 1939.

Naproti tomu naprostá většina obálek, o nichž se domnívám, že poštou přepraveny nebyly, se vyznačují těmito společnými znaky: jedná se o obálku bez přitisku či s přitiskem, bez R-nálepky nebo s R-nálepkou vysokého čísla (velmi často přes 1000), pečlivě rovně nalepenou, známka je nalepena „filatelisticky“, to znamená v dostatečné vzdálenosti od okraje obálky, aby nemohlo dojít k jejímu poškození při přepravě, otisk razítka je proveden velmi pečlivě,

Obr. 13: Doporučený dopis adresovaný do protektorátu, připravený v Chustu k odeslání, avšak nakonec poštou nepřepravený.

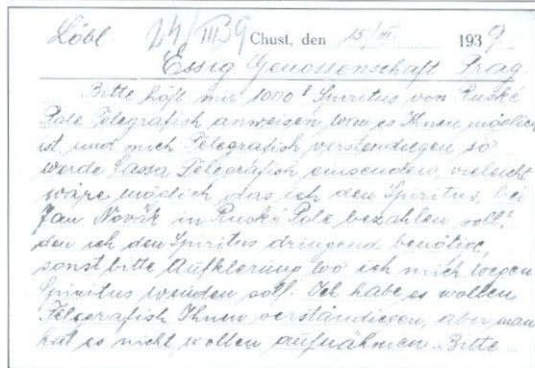
všechny jeho části jsou zřetelné, razítko je vůči známce z filatelistického hlediska dobře umístěno, na obálce není otisk razítka dodací pošty. Do této skupiny podle mého názoru patří obálka vyobrazená (jako autentická!) v Tribuně filatelistů 7/39/118 z 8.4. 1939.

Podle mého názoru do první skupiny patří obálky, které byly 15.3. 1939 na chustské poště podány osobně a standardně odbaveny u přepážky. Tyto dopisy pak přepravila maďarská pošta do protektorátu, kde byly doručeny.

Do druhé skupiny mohou patřit obálky, které byly na chustské poště předem připravovány v souvislosti s vypsáním subskripcí, avšak nakonec poštou nepřepravené, dále obálky orazítkované v Chustu z ochoty (i původně bez adres), a není vyloučeno, že i obálky, které byly orazítkovány dodatečně (razítko se při vyklizení pošty ztratilo) - byť je na ně dopřána sebedůvěryhodnější adresa.¹⁴⁾

Vedle uvedených skupin literatura popisuje i celistvosti vyfrankované známkou 3 K, s otiskem denního razítka Chust s datem 15.3. 39 v černé barvě. I ty byly v tento den na poště podány osobně, a to před zahájením používání razítka příležitostného (v němž je časový údaj nastaven na 15 hodinu), standardně odbaveny u přepážky a později přepraveny poštou spolu s obálkami uvedenými v první skupině. Takovou celistvostí je například dopisnice vyplacená známkou 3 K a dofrankovaná známkou 1,50 Kč Banská Bystrica, s otiskem podacího denního razítka Chust 15.3.39 - 10 v černé barvě, odeslaná doporu-

14) Neupotřebené známky 3 K bylo v Protektorátu možno koupit běžně jen něco nad nominální hodnotu, R-nálepky pošty Chust bylo možno snadno získat odlepením ze starší korespondence (jestli si jich někdo z Chustu či skladů pošty dokonce neopatřil celé archy), příležitostné razítko se při evakuaci pošty Chust ztratilo a bůhví, zda neskončilo v nepovolných rukou, poptávka po dopisech byla značná - lze si představit lepší podmínky pro dodatečnou soukromou výrobu? Tvrdšíjné opakovaný údaj o údajných zhruba 2.000 dopisech si lze vysvětlit také tak, že R-nálepky pošty Chust byly průběžně číslovány vždy od 1 do 2.000 (možná dokonce od 1 do 1.000 a od 1.001 do 2.000). Protože se tedy obálky přirozeně vyskytovaly s čísly v tomto rozmezí (hlavně pak v jeho vyšší polovině), posilovalo to mezi filatelisty dojem, že dopisů (ve skutečnosti obálek orazítkovaných z ochoty či dodatečně) víc není - přitom však jich samozřejmě víc být může, prostě se na nich mohou vyskytovat některá čísla opakovaně.

Obr. 14: Přední a zadní strana dopisnice odeslané doporučeně a spěšně z Chustu do Prahy 15.3. 1939 v 10 hodin, s otiskem denního razítka v černé barvě.

čeně a spěšně (číslo R-nálepky 45) Družstvu č. 8 octáren v Praze. V tomto případě, na rozdíl od ostatních, v podstatě výlučně filatelistických celistvostí, se jedná o obchodní korespondenci, kdy odesílatel - octárna Hermana Weisze v Chustu objednává urychlenou dodávku 1.000 litrů alkoholu, nutného pro chod firmy. Dopisnice není opatřena otiskem razítka dodací pošty, u adresy je však otisk pořadového prezentačního razítka pražského telegrafního úřadu, přes který byly doručovány spěšné zásilky, a na její zadní straně je doručení vyznačeno spisovou rukopisnou poznámkou s datem 24.3. 1939. Uvedená dopisnice číslem své R-nálepky dobře zapadá do hypotézy, že doporučené celistvosti skutečně přepravené poštou mají obvykle R-nálepku zhruba do čísla 100. Dopisnice však mimoděk také potvrzuje, že známky byly v prodeji už před okamžikem jejich oficiálního vydání, jak jsme o tom mluvili v kapitole První den prodeje. Otisk jejího denního razítka, na němž je uveden údaj 10 hodin, potvrzuje, že známka byla použita před doposud v literatuře uváděnou 11 hodinou.

Stručně shrnuto - ti odesílatelé, kteří předem a nezdíka ve velkém podali v Chustu své zásilky osobně, měli nejspíš možnost si je po orazítkování opět vyzvednout (už bylo tak jako tak jasné, že přepraveny nebudou a padly by do rukou nepříteli). Ti, kdo si dopisy objednali a zaplatili poštou, o ně přišli (z poš-

ty je odvezli maďarští vojáci spolu se zabavenými známkami a dalším materiálem). Skutečně přepraveno bylo jen uvedených několik desítek celistvostí, které byly podány u přepráčky v příslušné dny, standardně odbaveny a které k další přepravě 16.3. převzala maďarská pošta.

... padělky

Záhy po doručení doporučených zásilek, vyplacených známkou 3 K, přes Maďarsko do protektorátu (23. a 24. 3. 1939) se ukázalo, že dopisů s touto známkou je málo, a tak jejich cena brzy dostoupila značné výše (podle Českého filatelisty 9/39/146 z 5. května 1939 se za takový dopis platilo i více než 200 K, tedy sedmdesátinásobek původní ceny nominální). Poptávka byla uspokojována především obálkami, které ve skutečnosti poštou vůbec nepošly, původně připravenými na poštu v Chustu v rámci subskripce (blíže je popisujeme v předchozí kapitole), které se v protektorátu objevily dokonce dříve než celistvosti skutečně poštou přepravené.

Vedle toho se na trhu objevily i obálky orazítkované z ochoty, bez adres nebo s adresou dodatečně dopsanou, často včetně hodnověrně znějící adresy odesílatele. Pokud tyto obálky neměly R-nálepku, byla na ně dolepována nálepka získaná z obálek z dřívější doby.

Dosavadní filatelistická literatura uvádí, že příležitostné razítko pošty Chust bylo při vyklízení pošty ztraceno; není tedy známo, zda se nedostalo do nepovolných rukou. Není vyloučeno, že pokud se tak

Obr. 15: Obě strany padělaného doporučeného dopisu s padělaným otiskem podacího i dodacího razítka.

stalo, mohly být obálky tímto razítkem opatřovány i dodatečně.

Brzy po 15.3. 1939 bylo příležitostné razítko paděláno, postupně byly rozpoznány jeho tři různé padělky /2/, s jejichž pomocí a s pomocí pravých neupotřebených známek a pravých R-nálepek, pocházejících ze starší korespondence, byly vyráběny falešné dopisy (mnohdy opatřované i padělanými otisky dodacího razítka).

Padělky se od pravého razítka liší řadou detailů - pravé razítko má například poněkud výše postavenou číslici 9 v letopočtu, krátký zobáček číslice 1 v označení dne a rovnou dolní část čtvrtého písmene druhého slova v dolní části razítka.

Padělána byla i samotná známka Karpatské Ukrajiny. Ve formě primitivně provedeného (navíc neexistujícího) aršíku ji na jaře 1939 nechal zhotovit a prodával devatenáctiletý Jaromír Komínek z Dolan u Olomouce, vzápětí však odhalený a zatčený. S jeho výrobky, kterých za krátkou dobu rozprodal zřejmě několik set, se můžeme ve sbírkách našich i zahraničních filatelistů setkat dodnes.

Pravost příležitostného razítka začal nedlouho po vydání známky zkoušet znalec Rudolf Gilbert, a to otiskem své znalecké značky, umístěným v příslušné poloze na obálce či výstřizku, vedle nalepené známky či vedle otisku razítka. Uvedeným způsobem označoval celistvosti skutečně prošlé poštu i obálky orazítkované z ochoty, a třeba i bez adresy. Z otisku jeho značky někteří filatelisté mylně vyvozují, že znalec ověřil autentičnost celistvosti, skutečnost, že prošla poštou. Tento mylný předpoklad stál řadu důvěřivých filatelistů pěknou sumičku, kterou vykutáleným prodávajícím zaplatili za takto ověřenou obálku, ve skutečnosti poštou neprošlou či dokonce orazítkovanou z ochoty, na kterou byla nezřídka dodatečně dopsána adresa.

Zdrženlivější v tomto byl znalec Jan Mrňák, který na obálky orazítkované z ochoty zezadu připsával text ve smyslu, že známka i otisk razítka jsou pravé, ale razítko bylo otiskáno z ochoty, ke kterému připojil svůj podpis.

Závěrem

Když jsem od redakce převzal úkol napsat článek k 60. výročí vydání známky 3 K Sněm Karpatské Ukrajiny 1939, myslil jsem, že bude mít tak jednu, na nejvyšší dvě strany. Vždyť se přece jedná o jedinou známku, navíc už dávno zevrubně prozkoumanou, bez jakékoliv specializace! A vidíte - článek se mi pod

rukama rozrostl pomalu na malou studii, a to jsem se ještě v mnoha směrech krotit!¹⁵⁾

Co tedy říci závěrem? Ukázali jsme si, že známková země Karpatská Ukrajina skutečně existovala¹⁶⁾, byť její trvání přesáhlo jen o málo jediný den (přesně 29 hodin). Její název je uveden na jediné známce, původně pro ni vydané jako pro autonomní území; platit však začala ve chvíli zániku ČSR, kdy Karpatská Ukrajina vyhlásila svou nezávislost. Její pošta převzala k přepravě větší množství dopisů, z nichž však byl vypraven jen nepatrný zlomek. Poštou skutečně přepravené celistvosti jsou tedy zřejmě mnohem vzácnější a obálky orazítkované z ochoty (či dodatečně) naopak mnohem běžnější, než se doposud zdálo. Ukázali jsme si, jak obě skupiny od sebe vzájemně rozlišit a nenechat se tak při koupi či prodeji napálit. Zjistili jsme, že v literatuře uváděné tvrzení o zahájení prodeje známky až 15.3. 1939 v 11 hodin neplatí zřejmě bez výjimky - alespoň to naznačují celistvosti, které jsme si představili a na nichž byla známka použita dříve. Na známce samé jsme si pak ukázali hezkou a výraznou odchylku, která z ní činí možný objekt zájmu specializovaných sběratelů. Načrtli jsme i nejednoduché okolnosti vzniku této známky a jejího kratičkého použití.

Až se s ní tedy příště setkáme ve své sběratelské praxi, podívejme se na ni pozorněji než dříve - datem svého vydání poslední známka druhé, Česko-Slovenské republiky a současně první a poslední známka jednodenní Karpatské Ukrajiny. Malý modrý papírek, spojující nás s dobou hluboké bezraděje před šedesáti lety. Tříkorunová Jasiňa ...

FRANTIŠEK BENEŠ

LITERATURA

- 1/ Podkarpatská Rus. Vydal Klub přátel Podkarpatské Rusi v Bratislavě nákladem Podkarpatoruského nakladatelství Josef Stejskal, Bratislava 1936.
- 2/ Blaha, Miroslav: Zakarpatsko. Filatelistické příručky SČF, svazek 20, Praha 1989.
- 3/ Obert, Jozef: Zmeny hraníc Slovenska a Podkarpatskej Rusi 1918 - 1947. Filatelistické state ZSF, svazek 27, Bratislava 1989.
- 4/ Karásek, Jan, ing. a Žampach, František: Monografie čs. známek, díl. III. POFIS, Praha 1979.
- 5/ Pittermann, Pavel a kol.: Základní filatelistická terminologie (in: Československá filatelie). Rapid, Praha 1988.
- 6/ Časopisy Český filatelista, Národní sběratel a Tribuna filatelista, ročníky 1939 a 1940.

15) Vůbec jsem se kupříkladu nevěnoval poštovnímu použití známek s kupony, které se poměrně vzácně vyskytují zejména na obálkách připravených pro subskribenty, ale nakonec poštou nepřepravených, dále výskytu známek s otisky příležitostných razítek s původním datem 2.3. 39 a rozlišovacími písmeny a nebo b, která nakonec pro změnu data zasedání sněmu použita nebyla, příležitostnému razítku se znakem Karpatské Ukrajiny (s medvědem), dopisům adresovaným mimo území protektorátu - a jistě by se našla ještě řada dalších zajímavých témat, spojených s námětem tohoto článku.

16) V podstatě trojí přístup vydavatelů filatelistických katalogů ke známce (a tedy i ke známkové zemi jejího původu) vystihují záznamy katalogů POFIS, Michel a Scott. V československých katalogích je tradičně uváděna jako poslední československá známka, bez zdůrazňování jejího vydání pro území autonomní (a posléze snad i krátce nezávislé) Karpatské Ukrajiny. V katalogu Michel naopak mezi československými známkami zařazena není a je vedena jako první známka samostatné známkové země Karpatská Ukrajina (s pro nás překvapivě vysokým katalogovým záznamem 60 MIM za neupotřebenou, s kuponem však oceněná na pouhý dvojnásobek známky bez kuponu; upotřebené pak stojí vždy pětinašobek neupotřebených). V katalogu Scott je vedena v rámci ČSR (s vysokým záznamem 12,5 dolaru za neupotřebenou a dvojnásobek za upotřebenou), ale s poznámkou, že byla vydána pro provincii Karpatská Ukrajina a pod tímto názvem je jako známková země uvedena i v rejstříku.